

Mennybemenetelünk utolsó földi üzenete

Fabényi Julia

Az utóbbi időben megnövekedett a fekete kontinens iránti érdeklődés. Az éhezés megfékezése érdekében kezdeményezett akciók, az egészségvédelem és az AIDS elleni több évtizedes küzdelem, a szinte teljes tehetetlenség, mintha magától terelte volna a figyelmet a szaharai romantika mentén más problémákra, áttolva a fehér ember segítőkényszerét a kulturális szórakoztatás engedékeny mezsgyéjére. Több európai kiállítás, tv-műsor és újságcikk foglalkozott az utóbbi időben egy különös műfaj legújabb kori produktumaival, az afrikai, pontosabban ghánai koporsókkal.

A ghánai tárgye gyűttes esetében kizárólag háttérismeretek birtokában állapítható meg, hogy koporsókról van szó. Egyébként a popart elemeit viselő túlméretezett tárgyak, autók, állatok, hétköznapi viseletek eszközei egy szobor szükséges stilizációit és a funkcionálisan működő tárgy – koporsó – feltételeit egyaránt hordozzák.

Az első koporsó véletlen folytán lett azzá. 1951-ben Ata Owoo (1904–1976) tette le a művészi koporsókészítés alapjait. A legenda szerint főnöke arra kérte, hogy építsen neki egy hordozható széket, mely egy sást ábrázoljon. A szomszéd faluban megirigyelték, és baldachinos széket kértek, kakaó gyümölcs formájában. Mire az elkészült a megren-

delő meghalt és – hogy ne vesszen kárba – ebben temették el.

Ata Owoo tanítványa, Kane Kwei (1922–1992) vitte mesterfokra a koporsókészítés effajta művészetét. Kane Kwei nagyanyja koporsójának repülőgépfarmát adott, mert a nagymama mindig nagy vágyakozással nézte a repülőket. A közösség tagjai segítettek munkájában, így Teshi a különleges koporsók központjává vált. Kwei csónakot faragott nagybátyjának, de mire a jármű elkészült, a bácsi meghalt, így természetesen kívánságának megfelelően abban temették el. Finom érzékkel gyártottak koporsókat, melyeket ma már két típusra oszthatunk: olyanokra, melyek a foglalkozást, vagy a szociális státuszt fejezik ki, illetve olyanokra, melyekben a be nem teljesült vágyak szimbolikusan jelennek meg. A formák vonatkozhatnak foglalkozásokra, az álmokra, vagy arra, amit a rokonok az elhunytban megtestesítve láttak. Kwei épített hagyma, csónak, tehén vagy hal alakú koporsókat, ily módon utalva arra, e tárgyak jelképezik az elhunyt meggazdagodását.

A megnövekedett igények miatt az asztalosműhely személyzetét is bővíteni kellett. 1961-ben Kane Kwei felfogadta unokaöccsét Paa Joet, aki ma a leg-sikeresebbnek faragónak számít. Közel tíz évig dol-

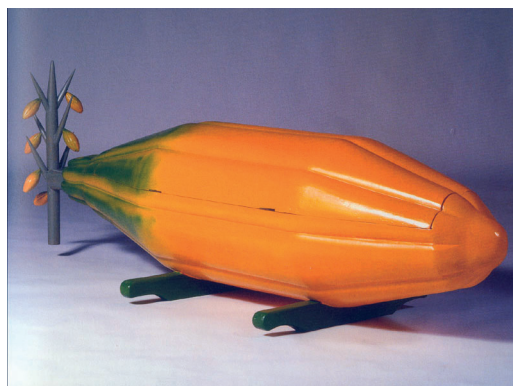

goztak együtt, számos megjelenítési formát dolgoztak ki közösen, aztán Paa Joe 1974-ben megnyitotta saját műhelyét. Az új mester 1978-ban gyártotta első önálló, már-már szobrászi igénnyel megépített koporsóját egy ingatlan spekuláns családjának megrendelésére. A végső nyughely ház alakú volt. A többi készítésénél is megtartotta a saját maga által kifejlesztett eljárást. Szabásminta alapján dolgozik, kísérletezget a megoldásokkal, és addig gyalul, reszel, fűrészsel, amíg az arányok össze nem hangolódnak, a produktum statikailag is megfelelővé nem válik.

Paa Joe megrendelői keresztények, akik hűek maradtak a Ga-hagyományhoz, rendkívül tisztelik őseiket. Az elődökkel való kapcsolattartás a látható és láthatatlan valóság összetartozását jelenti, vagyis annak szükségszerű része. A Ga-k hitében, mindez különösen Ghánában érezhető, az elődök élete és munkássága kihatással van a földiekre, azaz az élő utódokra, úgy hiszik, a holtak segítenek az élőknek. Hatással vannak az egészségre és a nemzőképességre. A Ga-k életében a halottak tehát meghatározóak. Ezért nem kerülnek az ünnepélyes távozásban a szeretet és ragaszkodás kimutatását. Fontos tudni, hogy a temetési szertartás, akár Ghánában, akár Afrika más országában igen hosszadalmas előkészületekkel jár. Rendkívül költséges is, mivel a falu teljes lakossága részt vesz a temetési szertartáson. A lakosság kétféle egységruházatot kap, egyik fajtát a rokonok és közvetlen hozzátartozók, a másikat a falu egyéb lakosai. Több száz méter kelme szükséges a temetési viselet elkészítéséhez, a halottat ünnepi ruházatban temetik el. A díszes koporsót több napon keresztül megcsodálhatja a gyásznép. Általában pénteken kezdődik a ceremónia és vasárnap estig tart. Változatos és igényes lakoma fogadja a gyásznépet. A halottat alkalmasint több hónapos (volt már precedens a több

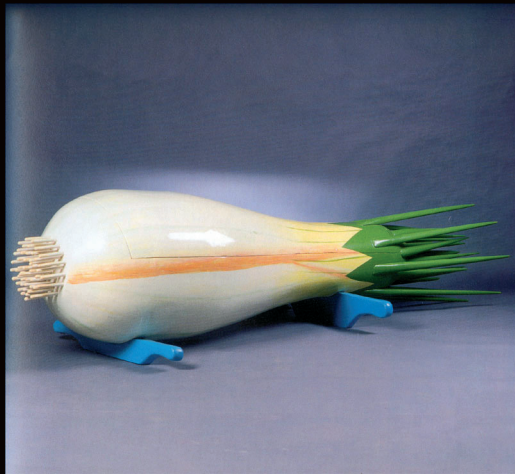
éves!) halottas házban való tárolás után készítik fel utolsó útjára és teszik a számára készített koporsóba. A halászt hal, csónak, a gondos anyát tyúk, gyerekei számának megfelelően csibékkel körülvett koporsóba. De lehet divatos cadillac, londoni busz, banán, kakaó, hagyma, tornacipő és liszteszsák is a végső nyughely. A kiválasztott tárgyban megfogalmazott üzenet tiszta és szeretetteljes.

Kétségkívül a nyugati kultúra művészeti szemlélete hozta be először Európába ezeket a koporsókat. 1989-ben a párizsi Boubourban mutatták be Jean Huber Martin kiállítását Terra Magiciene címmel, ahol Kane Kwei és Paa Joe koporsói műtárgyértékeléssel szerepeltek. Hasonlóan a Műcsarnokban 2002-ben bemutatott Jan Hoet által rendezett kiállítás Fekete/Fehér címmel volt látható, itt afrikai műtárgyként értelmezve. Az integrált és kiterjesztett művészeti értelmezés (Martin kiállítása) a rácsodálkozás és elismerés, művészeti tárgy lett, tehát nyugati értelmezésű, a „fehér ember” szempontjából. Egy kiállítási közegben fel sem merül valódi funkciója, és ezzel lecsupaszul attól a tiszta szimbolikus üzenettől, amivel a megrendelő használók felruházzák, kikapcsolódik az az eredeti közeg és annak teljes rituáléja, amiben ezek a tárgyak létrejöttek. Tehát veszélyes terepre lépünk, amikor ezeknek a tiszta és nemes értékű használati tárgyaknak olyan idegen közeget teremtünk, mint egy kiállítás. De hát mit lehet tenni? A kulturális átértékelés legitim tevékenység, elkerülhetetlen, mert nem tiltható.

Még furább a helyzet, ha a szellemi termék jogait teljesen felrúgva, kisajátítva koporsóknak – tehát tárgyi és funkcionális mivoltában megőrizve egy angol cég saját szellemi terméként kínálja a koporsókat. Amilyen pocsecsékel ezekkel a lopott tárgyakkal kereskedik, olyan silány és színvonalatlan a saját kínálata: a városi műszaki hulladék teljes skáláját kínálja temetkezésre, jégsekreánytól a szemetes kukáig. A fehér ember szemlélete és alpári humorigénye néha alul múl minden elképzelhető.

Tutanhamon átká

Tutanhamon az ókori Egyiptom XVIII. dinasztiájának fáraója, feltehetőleg i.e. 1335 és 1325 között uralkodott. Fiatalon, alig tizennyolc éves korában hunyt el. Történeszek szerint hatalma csupán névleges volt, szinte egész életében helytartó kormányzott helyette. Tutanhamon „legendájának” jelentősége tulajdonképpen halálában, és a sírja feltárását követő események láncolatában rejlik.

„A halál gyors szárnyakon jön el azokért, akik a fáraó sírját háborgatják.” Ez a mondat állt az uralkodó kriptájának bejárati ajtaját őrző pecséten, azonban a kutatómunkát végző régészcsoporthoz, a hatalmas felfedezés bűvöletében nem törődött az intellemmel.

A brit archeológus, Howard Carter 1922. november 6-án kezdte meg a nyughely feltárását, de mikor az ásásokat pénzelő Lord Carnarvon egy fertőzött szúnyogcsípés következtében 1923 áprilisában elhunyt, a feltárás veszélybe került. A sajtó azonnal lecsapott az esetre, a „múmia bosszújáról” cikkek sorozata jelent meg. A legenda szerint Carnarvon a

halálos ágyán Tutanhamon nevét emlegette, majd felkiáltott: „Vége, hallom a hívást, készülök.” A Daily Express egyik újságírója azt állította, hogy ezt követően a fények kihunytak a kairói kórházban, a későbbi beszámolók már percekig tartó, az egész várost érintő áramszünetről beszéltek. A furcsa halálesetek száma ezt követően megszorodott. A lord után öccse, Aubrey Herbert ezredes hunyt el váratlanul 1923 szeptemberében. Carter személyi titkárát, Richard Bethellt hat évvel később a saját klubjában találták meg holtan. Ezt követően a Westbury major urán, Bethel apján volt a sor. Carnarvon barátja, George Jay Gould vasútmágnás szintén elhunyt, miután a sírban járt. Ali Fahmy Bey egyiptomi herceget a kriptá megtekintése után a felesége lőtte le. Arthur Mace, a Metropolitan Múzeum felügyelője még az ásások befejezése előtt életét vesztette, Hugh Evelyn-White régész pedig 1924-ben felakasztotta magát. Ugyanakkor idő előtt távozott az élők sorából a Carnarvont ápoló nővér, és British Múzeum egyik alkalmazottja is, de Carter barátját, LaFleur

Piramis, Giza
Fotó: James Farmer

professzort, az amerikai egyiptológust, Aaron Embert, és a papirusz szakértőt, Bernard Grenfelt sem kímélte az „átok”. Valójában a sírkamra megnyitóján ténylegesen résztvevő huszonhat személy közül „csupán” hatan hunytak el rejtélyes körülmények közepette, azonban ők sem gyors egymásutánban, hanem tizenhét év alatt. A többieket idős korban, természetes körülmények között érte a vég.

Mendemondák kaptak szárnyra, a találgatások sora végtelennek tűnt. Egyes feltételezések szerint az egyiptomiak méregbe áztatott golyccsal csavarták be a fáraó testét, mások sugárzó anyagokról beszéltek. Elképzelhető, hogy a sírkamra gránit kőzete uránt is tartalmazott, bomlása során mérgező radon gáz szabadult fel, ezt a tézist azonban nem sikerült bizonyítani. A múmiát boncoló orvos nyolcvanhat évig élt, így ezek az elméletek megdőlni látszottak. A holttestek exhumálását követő legújabb vizsgálatok a penészgombát említik a halálozások egyik okaként. Esetleg a sírkamrában belélegzett dohos levegő okozhatta a tüdő károsodását. Napjainkban

ez utóbbi tűnik a legvalószínűbb magyarázatnak. Az átokról szóló legendáknak lehet némi megmagyarázható alapja, de természetesen nem a sajtó által kreált mértékben.

Nem sokkal a halálesetek után egy összeesküvés-elmélet is szárnyra kapott, mely szerint Carter és Carnarvon évekkel a kriptá hivatalos megnyitása előtt felfedezték a sírt, és módszeresen kifosztották a felbecsülhetetlen értékeket tartalmazó járatokat. Ezt a teóriát támasztja alá Gerald O’Farrel *A Tutanhamon-rejtély* című könyve is. A szerző állításai szerint Carter már 1907 környékén sejtette, hol található a sír. Azonban a területre az amerikai Theodor Davis szerezte meg az ásatásokhoz szükséges koncessziós jogokat, így a feltárási munkálatokat is ő kezdte meg csapatával. 1908-ban Davis felfedezett egy kis kamrát, melyben Tutanhamon pecsétjével ellátott tárgyakat talált. Feltehetőleg a kriptá egy részére bukkant, de Carter meggyőzte, a sír túl kicsi ahhoz, hogy egy fáraóé legyen. Carter az 1910-es évek elején találhatta meg Tutanhamon nyughelyének bejáratát. Míután Davis anyagi és egyéb okok miatt felhagyott a kereséssel, Carnarvonék azonnal megszerezték az ásatási engedélyeket. A találgatás szerint az egyiptomi El-Rassul család segítségével azonnal megkezdődött a nyughely kirablása. A lordnak és a régésznek rengeteg időre volt szüksége, hogy mindent elvihessenek és megszervezzék a történelem egyik legnagyobb átverését. Többek között a sír hivatalos megnyitóját és az álbejárat (az eredeti kapun keresztül közlekedtek) pontos helyét is meg kellett tervezniük. A feltételezés szerint a kincsek négyötödét elhordták – Carter azt állította, még az ókorban fosztották ki a kamrákat –, de gondosan ügyeltek arra, hogy bőségesen maradjon látnivaló a későbbi látogatóknak is.

O’Farrel a titokzatos haláleseteket módszeresen elkövetett gyilkosságok sorozatának tulajdonítja, melyekkel a nyughely titkait akarták megőrizni. Valószínűleg a sírban talált – de Carterék által eltüntetett – papiruszok olyan információt tartalmaztak, melyek az egész történelmet megváltoztathatják. A feltételezett dokumentumok bizonyíthatták, hogy Ehnaton valóban Tutanhamon apja, és a fáraót a bibliai Mózesrel azonosíthatták. Ezek szerint Mózes egyiptomi uralkodó volt, a Biblia pedig egyiptomi történeteken alapult. A felfedezés az egész keresztény világ gondolkodásmódját átalakította volna, tehát a tekercek rejtélyének megőrzése érdekében el kellett hallgattatni azokat, akik tudomást szerezhettek a létezésükről. Amennyiben a fenn említettek valósnak bizonyulnak, úgy a 20. század folyamán elkövetett legnagyobb csalások egyikéről beszélhetünk. Tény, a „véletlen” egybeesések igazolhatják O’Farrel állításait, azonban a legtöbb feltételezése pusztán spekulációra épít.